

การกลายความสำคัญของการค้าของป่าในสมัยปลายอยุธยา

การศึกษาเรื่องการค้าของป่าในวิทยานิพนธ์นี้ ใครจะขอล่าถึงภาพการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกภาพหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องที่ช่วยการกลายตัวของการค้าของป่า ในช่วงประมาณศตวรรษสุดท้ายของประวัติศาสตร์อยุธยา ก่อนหน้าการเสียกรุงในปี พ.ศ. 2310 ซึ่งเป็นภาพที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่อยุธยา ได้สถาปนาการค้ากับโลกทางตะวันออกคือ ตลาดจีนและญี่ปุ่น ขึ้นอย่างมั่นคง ตลอดจนได้ขยายเครือข่ายของการค้าเปิดไปสู่โลกตะวันตก และได้กระจายสินค้าของป่าไปสู่ตลาดในที่ต่างๆ อย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นตลาดจีน, ญี่ปุ่น, อินเดีย, เอเชียตะวันตก และรวมไปถึงตลาดยุโรป

ส่วนทางด้านความหลากหลายของประเภทสินค้านั้น ก็ปรากฏว่า ในช่วงที่การค้าคลี่คลายขยายตัว อยุธยาได้ส่งสินค้าของป่าไปสู่ตลาดในต่างแดน เป็นจำนวนมากมาขนาบศาลทั้งในเชิงประเภทและปริมาณ โดยเฉพาะสินค้าของป่าที่ปรากฏความสำคัญโดดเด่น ในช่วงที่อยุธยาเปิดตลาดการค้ากับญี่ปุ่นก็คือ สินค้าหนังกวาง ซึ่งเป็นสินค้าที่ทำรายได้ให้แก่รัฐบาลอยุธยานับเป็นจำนวนมาก นอกเหนือไปจากสินค้าของป่าประเภทอื่นๆ ซึ่งอยุธยาได้ขายให้แก่ตลาดทางตะวันออกเป็นพื้นเดิมอยู่แล้ว เป็นต้นว่าของป่าจำพวกไม้ เช่น ไม้ฝาง, ไม้หอม และของป่าประเภทเครื่องยาสมุนไพรที่ใช้ในทางการแพทย์ อาทิ แก่นกรักสี, เม็ดลูกกระเบา, กานพลู, ติปสี และเปลือกไม้ต่างๆ ตลอดจน นอแรด, รังนก, ชีผึ้ง และฟันช้าง

อย่างไรก็ดี ภาพการเติบโตของการค้าของป่า ตามที่ได้อธิบายมาโดยสังเขปนี้ ก็ได้มาสะดุดหยุดลง เมื่อสิ้นรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ หรือ เริ่มต้นรัชสมัยของพระเพทราชา (พ.ศ. 2231 - พ.ศ. 2246) ซึ่งตกอยู่ในราวตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ภาพการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ในเชิงที่ลดทั้งประเภทและปริมาณการค้า

ของป่า ซึ่งจะกล่าวถึงในลำดับต่อไปนี้ ได้เกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญสองประการ กล่าวคือ ในประการแรกเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองและนโยบายภายใน ซึ่งเป็นผลมาจากการก่อรัฐประหารของพระเพทราชา และโค่นล้มปณาราชวงศ์ใหม่ขึ้นปกครองอยุธยา ส่วนอีกประการหนึ่ง เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความผันผวนของตลาดการค้านานาชาติ ทั้งนี้เนื่องจากการค้าของป่าเป็นกิจกรรมทางการค้า ที่มีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับเครือข่ายการค้านานาชาติ ไม่ว่าจะเป็นการค้าที่กระทำกับโลกทางตะวันออก หรือ โลกทางตะวันตก

เหตุฉะนั้นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับมูลเหตุ ที่นำไปสู่การคลายความสำคัญของการค้าของป่าในวิธานิพนธ์นี้ จึงใคร่จะขอเสนอประเด็นการพิจารณา ทั้งในส่วนที่เป็นมูลเหตุที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองภายใน ควบคู่ไปกับปัจจัยการเปลี่ยนแปลงในเชิงความต้องการของตลาดภายนอก ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจที่สมบูรณ์ เกี่ยวกับการคลายความสำคัญของการค้าของป่า ซึ่งนับเป็นภาพการเปลี่ยนแปลงครั้งสุกห้าย ก่อนที่ประวัติศาสตร์อยุธยาจะปิดฉากลงเนื่องด้วยเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2310

สำหรับการเปลี่ยนแปลงในขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับการเมืองภายใน ซึ่งส่งผลกระทบต่อการค้าของป่าในสมัยปลายอยุธยา ก็คือ กรณีการก่อรัฐประหารของพระเพทราชา ซึ่งได้มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า เป็นผลสืบเนื่องมาจากความไม่พอใจเกี่ยวกับ พระราชโอรสทางการเมืองของพระนารายณ์ ซึ่งพยายามบีบคั้นอำนาจของขุนนางฝ่ายปกครอง ด้วยการรื้อถอนผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจการค้า และพร้อมกันนั้น พระองค์ก็ยังได้ทรงเสริมสร้างอำนาจของขุนนางต่างคำว ให้เข้ามาในระบบราชการฝ่ายชำนัญการเพิ่มมากขึ้น ด้วยเหตุคั้งนั้นเป้าหมายสำคัญของการก่อรัฐประหารก็คือ กวาดล้างพวกขุนนางต่างชาติฝ่ายผู้ชำนาญการเหล่านี้ออกไป และถ้าจำเป็นก็ขจัดพระนารายณ์ออกจากราชสมบัติด้วย ¹

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์, หน้า 46.

ขั้นตอนการดำเนินการทางการเมือง อันนำมาซึ่งการก่อรัฐประหารของ พระเพทราชาในปี พ.ศ. 2231 ได้เริ่มปรากฏร่องรอยให้เห็นนับตั้งแต่ การที่ออก- พระเพทราชาได้แสดงตนออกมาอย่างชัดเจนว่า ไม่เห็นด้วยกับนโยบายการนำทหาร ฝรั่งเศสเข้ามาในประเทศไทย แม้ว่านโยบายนี้อาจเสนอขึ้นโดยอ้างว่า เพื่อป้องกัน บ้านเมืองจากขอลันคาก็ตาม ¹ และในสมัยเมื่อฝรั่งเศสได้ตั้งกองทหารในเมืองไทย แล้ว ออกพระเพทราชาก็ได้แสดงให้เห็นว่า "เรามีเจตนาจะปลด- ปลอยคนสยามทั้งหมดจากอาณัติของพวกฝรั่งเศส" ² แนวนโยบายของออกพระเพ- ทราชาเช่นนี้ ทำให้ได้ผู้สนับสนุนอยู่ไม่น้อยทั้งในหมู่ชนชั้นสูง ราชกร และแม้กระทั่ง พระภิกษุสงฆ์ ³

ความตึงเครียดทางการเมืองได้เกิดขึ้น เมื่อพระนารายณ์ทรงพระประชวร ที่เมืองลพบุรี ออกพระเพทราชาจึงฉวยโอกาสดำเนินการอย่างเฉียบพลัน ได้แก่ การบุกเข้ายึดพระบรมมหาราชวัง และคลังกระสุนดินดำไว้ได้ ⁴ ต่อจากนั้นก็จัด ประปักษ์คือ ฟอลคอน และบุคคลสำคัญๆ ในประชาคมคริสต์เคียนโดยทันที ⁵

หลักฐานตะวันตกได้รายงานว่า ในช่วงที่เกิดการจลาจลในตอนปลายรัช- กาลของพระนารายณ์นั้น ออกพระเพทราชาได้สั่งให้จับกุมชาวอังกฤษและฝรั่งเศสไว้ ในกรุงละโว้ทั้งหมด ⁶ โดยเฉพาะชาวฝรั่งเศสได้ออกประกาศห้ามอย่างเด็ดขาด มิ

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์, หน้า 47.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษ ที่ 17 แปลโดย ไพโรจน์ เกษมณีกิจ (กรุงเทพ: โรงพิมพ์สุริยสภา, 2520), หน้า 89.

⁵ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์, หน้า 50.

⁶ บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี. . . , เล่ม 5, หน้า 90.

ให้เข้ามาในเมืองไทยอีกต่อไป ถ้าผู้ใดชักชวนจับตัวใครจะถูกลงโทษถึงประหาร¹ ส่วนพวกอังกฤษนั้น ก็ถูกริบทรัพย์สินสมบัติและถูกจับไปขังคุก² และสำหรับพวกโปรตุเกสที่นับถือคริสต์ศาสนา ก็ให้อพยพออกไปอยู่รวมกันที่เกาะแห่งหนึ่ง ซึ่งไม่ไกลจากพระราชอาณาจักรสยาม และคาดโทษไว้ด้วยว่า ถ้าผู้ใดพยายามหลบหนี จะฆ่าเสียให้สิ้น³

ภายหลังจากที่ออกพระเพทราชาทำการยึดอำนาจได้เป็นผลสำเร็จ ด้วย การขับไล่พวกประชาคมต่างดาว ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ ชาวตะวันตกออกไปจากกรุงศรีอยุธยา และได้จัดกวาดต้อนทางการเมือง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการก้าวขึ้นเถลิงราชสมบัติ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มของพระปีย์ หรือ กลุ่มพระอนุชาเจ้าฟ้าอภัยทัต ไค้จนหมดสิ้น พระเพทราชาก็ได้สถาปนาราชวงศ์ใหม่ขึ้นปกครองอยุธยา แนวพระราโชบายที่ปรากฏออกมาอย่างชัดเจนในช่วงนี้ก็คือ การที่พระองค์ไม่ทรงมีพระประสงค์ที่จะยุ่งเกี่ยวกับชาวยุโรปอีกต่อไป ในราชอาณาจักรของพระองค์ยกเว้นแต่พวกฮอลันดา⁴ ซึ่งได้ให้การช่วยเหลือสนับสนุนพระองค์เป็นอย่างมาก ในการกำจัดพ่อลคอนและทำลายล้างอำนาจของพวกฝรั่งเศส⁵

กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองภายในของอยุธยา อันนำมาซึ่งการก้าวขึ้นสู่อำนาจของพระเพทราชา ซึ่งได้ดำเนินนโยบายหันมาต่อต้านชาวตะวันตก โดยเฉพาะได้ขับไล่พวกอังกฤษและฝรั่งเศสออกไปจากอยุธยา ซึ่งถ้า

¹ประชุมพงศาวดารภาคที่ 81, หน้า 22.

²เรื่องเดียวกัน.

³เรื่องเดียวกัน.

⁴บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี. . . , เล่ม 5, หน้า 103.

⁵สงวน อึ้งคง, สัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ,

พิจารณาแค่เพียงผิวเผินแล้ว ก็เห็นได้ว่า เป็นเรื่องที่ไม่น่าส่งผลกระทบกระเทือนต่อการค้าของป่าแต่อย่างใด ทั้งนี้เนื่องจากตลาดการค้าหลักของอยุธยา ใ้คงอยู่กับประเทศจีนและญี่ปุ่นเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่พวกอังกฤษและฝรั่งเศสได้เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับการค้าของป่าแค่เพียงส่วนน้อยเท่านั้น

ข้อที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ พวกฮอลันดาซึ่งเป็นกลุ่มผลประโยชน์หลัก ที่ผูกขาดการค้าของป่าอยู่ที่ตลาดอยุธยา ก็ยังคงได้รับอภิสิทธิ์ให้ทำการค้าขายต่อไป และยิ่งกว่านั้นก็ยังได้กลายเป็นที่โปรดปรานของพระเพทราชา ถึงขั้นยินยอมให้เปิดฉากทำสนธิสัญญากันใหม่ ในวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2231 ซึ่งนับเป็นปีแรกทันทีที่พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์¹ สำหรับสาระสำคัญที่ปรากฏอยู่ในสนธิสัญญา ก็เป็นแค่เพียงการรื้อฟื้นความตกลงเดิมที่เคยทำกันไว้ ในปี พ.ศ. 2207 ตั้งแต่เมื่อครั้งรัชสมัยของพระนารายณ์² และในส่วนที่เป็นข้อตกลงอย่างใหม่เกี่ยวกับเรื่องการค้าของป่า ก็ได้แก่การที่พระเพทราชาทรงยินยอมให้บริษัทฮอลันดา ได้รับสัมปทานในการค้าสินค้าของป่าที่สำคัญ 2 อย่างด้วยกัน นั่นคือ ไม้หอม และ พันธ์ช้าง³

แต่ถ้าพิจารณาอย่างถ่องแท้เกี่ยวกับ การเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองและแนวพระราชโบายของพระเพทราชา ปฐมกษัตริย์ผู้สถาปนาราชวงศ์บ้านพลูหลวง ซึ่งประกาศตักตวงการติดต่อกับโลกตะวันตก พร้อมทั้งได้ทำการขับไล่ประชาคมคริสเตียนออกไปจากกรุงศรีอยุธยาอย่างรุนแรง สถานการณ์ดังกล่าวนี้ถึงแม้จะมีได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อกิจกรรมการค้าของป่าก็ตามที่ แต่อย่างน้อยที่สุด การตักตวงความสัมพันธ์กับอังกฤษและฝรั่งเศส ก็ย่อมมีผลทำให้ตลาดการค้าของป่าของอยุธยา มีขนาดเล็กลง

¹สงวน อึ้งคง, สัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทย . . . , หน้า 246.

²George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p. 69.

³บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี. . . , เล่ม 5, หน้า 178.

ไปจากเดิมมาก ทั้งนี้เนื่องจากสินค้าของป่าจำนวนหนึ่ง อาทิ ไม้ฝาง, ไม้แดง, อบเชย, ก่าฮาน, ชะมดเชียง เคยถูกกระจายไปสู่ตลาดยุโรปโดยผ่านมือพ่อค้าอังกฤษและฝรั่งเศส โดยเฉพาะสินค้าของป่าจำพวกไม้ ซึ่งพ่อค้าตะวันตกเคยนิยมซื้อเพื่อเป็นสินค้าถ่วงน้ำหนักกระวางเรือ สำหรับการเดินทางในทะเลอีกด้วย ก็เป็นอันต้องหยุดชะงักไป ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีเรือของชาวยุโรปแล่นเข้ามาติดต่อค้าขายที่อยุธยา โดยเฉพาะในช่วงที่พระเพทราชาทรงดำเนินพระราโชบายต่อต้านชาวตะวันตกอย่างรุนแรง

ผลทางด้านการแข็งที่สำคัญมากอีกประการหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากการที่พระเพทราชา ทรงขับไล่ชาวตะวันตกออกจากอยุธยาอย่างเฉียบขาด และนอกจากนั้นพระองค์ก็ยังได้ทรงยึดทรัพย์สินสมบัติ และทำลายกิจการการค้าของบริษัทตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษเป็นชาติที่ได้รับความเสียหายจากเหตุการณ์ในครั้งนี้อย่างรุนแรง หลักฐานของอังกฤษได้รายงานว่า "พระเจ้ากรุงสยาม เสนาบดี และขุนนางของพระองค์ ได้กระทำการอันทารุณโหดร้าย อันเป็นเหตุให้บริษัทได้รับความเสียหายหลายประการ และขณะนี้เรายังไม่ได้รับการชดเชยให้เป็นที่พอใจ นอกจากนี้ยังเป็นหน้าที่ที่บริษัทจะต้องใช้ให้กับบริษัทอีกเป็นอันมาก" ¹ และเพื่อเป็นการตอบโต้การกระทำของพระเพทราชา ทางฝ่ายอังกฤษจึงได้ออกประกาศว่า จะทำการจับกุมเรือของพระเจ้ากรุงสยามทุกลำ ที่แล่นเข้ามาในอาณาบริเวณที่อังกฤษครอบครองอยู่ และนอกเหนือจากนั้นก็ยังมีห้ามมิให้นำเรือเข้าไปจอดแวะ ที่เมืองท่าแห่งหนึ่งแห่งใดของอินเดีย โดยไม่มีใบอนุญาตที่บริษัทของอังกฤษออกให้ ²

การตอบโต้ของอังกฤษในครั้งนี้ ได้ส่งผลทำให้เรือหลวงไม่กล้าแล่นเข้าไปในบริเวณมหาสมุทรอินเดีย เนื่องจากเกรงกลัวการทำร้ายของพวกอังกฤษและฝรั่งเศส ³

¹บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี. . . , เล่ม 5, หน้า 94.

²เรื่องเดียวกัน.

³ George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p.69.

ในเวลาเดียวกัน การค้าสินค้าสำเภาประเภท ช้าง ซึ่งอยุธยาเคยจัดส่งไปจำหน่ายยังเมืองท่าต่างๆ ทางภาคใต้ของอินเดีย เป็นประจำไม่ต่ำกว่าปีละ 300-400 เชือกก็ต้องชะงักกันไป จึงทำให้กล่าวได้ว่า วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่เริ่มต้นรัชกาลของพระเพทราชา ได้ส่งผลทำให้อยุธยาไม่อาจทำการค้าของป่า กับตลาดที่ตั้งอยู่ทางปากสมุทรซีกตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นตลาดยุโรปหรืออินเดียได้โดยสะดวก เท่ากับที่ครั้งหนึ่งอยุธยาเคยทำการค้ามาก่อนหน้านี้

ส่วนทางด้านการค้ากับโลกตะวันออกซึ่งมีจีนเป็นตลาดสำคัญนั้น ก็ปรากฏว่าตลอดรัชกาลของพระเพทราชานั้น พระองค์มิได้ส่งคณะทูตบรรณาการไปจีนเลย¹ เป็นไปได้ว่า เหตุการณ์ความไม่สงบภายใน ซึ่งเกิดขึ้นนับจากการจลาจลในตอนปลายแผ่นดินพระนารายณ์ เรื่อยมาจนถึงการกบฏที่เกิดขึ้นไล่เลี่ยกันถึง 2 ครั้ง ภายในช่วงระยะเวลาไม่นานที่พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ คือ การกบฏที่เมืองนครศรีธรรมราช ภายใต้การนำของขุนนางท้องถิ่นคือ พระยาเคโซ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และการกบฏที่เมืองนครราชสีมา ภายใต้การนำของพระยาสมราชสังข์ ซึ่งการกบฏทั้งสองครั้งนี้เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกันราวปี พ.ศ. 2232² ทำให้พระเพทราชาต้องใช้เวลาปราบกบฏทั้งสองครั้งนี้ราว 10 ปี จึงปราบสำเร็จ³

โดยเฉพาะในกรณีของพระยาสมราชสังข์ เจ้าเมืองนครราชสีมา นั้น หลักฐานในพงศาวดารทุกฉบับยืนยันสอดคล้องกันว่า เป็นผู้ทำการรบได้อย่างเข้มแข็งสามารถรักษาเมืองอยู่ได้นานถึง 3 ปี⁴ การกบฏในครั้งนี้ทำให้ทางฝ่ายอยุธยาต้อง

¹ ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2394, หน้า 34.

² พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, หน้า 510.

³ สุเนตร ชุตินธรานนท์, "กบฏไพร่สมัยอยุธยา," หน้า 19.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

สูญเสียกำลังคนทั้งจากส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ไปในการปราบปรามนับเป็นจำนวน มาก กำลังคนเหล่านี้ส่วนหนึ่งเคยเป็นแรงงานที่ถูกใช้ ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับ กระบวนการค้าของป่า นับตั้งแต่การเป็นแรงงานที่ต้องออกเก็บหาของในป่า ตลอด จนกระทั่งถึงการเข้าร่วมในกระบวนการลำเลียงส่งจากหัวเมืองลงมาสู่อยุธยา นอก จากนั้นการกบฏครั้งสำคัญซึ่งเกิดขึ้นที่เมืองนครราชสีมา ก็น่าจะส่งผลทำให้การระดม ทรัพยากรจำพวกของป่า ทั้งในรูปที่เป็นส่วยและสินค้าจากพื้นที่ทางแถบอีสาน ผ่าน หัวเมืองนครราชสีมาลงมาสู่ส่วนกลางก็ต้องชะงักงันไป

ผลจากสงครามภายในซึ่งเกิดขึ้นอย่างไม่คาดสาย เกือบตลอดรัชกาลของ พระเพทราชา น่าจะเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้พระองค์ไม่มีโอกาสทำนุ- บำรุงการค้าของป่า โดยเฉพาะการค้ากับจีน ซึ่งจะกระทำได้นั้นก็ต้องอาศัยการสถา- ปนาความสัมพันธ์ในระบบทศบรรณาการ ซึ่งมีใช่เป็นภาระกิจที่ผู้นำอยุธยาจะพึงปฏิบัติ ได้โดยง่าย ทราบได้จากการฉายภาพในประเทศ ยังคงตกอยู่ในห้วงแห่งความวุ่นวาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวข้องเนื่องกับการกบฏในครั้งหลัง ซึ่งได้เป็นมูลเหตุทำให้การค้า ขายต้องทรุดโทรมลงจากเดิมเป็นอันมาก ดังปรากฏหลักฐานที่เขียนขึ้นโดยบาทหลวง ชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่ง ได้รายงานถึงสภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2243 ซึ่งเมื่อ เทียบศักราชดูแล้วก็น่าจะหมายถึง ช่วงที่การกบฏครั้งใหญ่ที่เมืองนครราชสีมาเพิ่งผ่าน พ้นไปได้ไม่นาน ก็มีข้อความที่น่าสนใจตอนหนึ่งว่า

... การที่ได้เกิดสงครามขึ้นคราวนี้ ได้ทำให้การค้าขายฉิบหายหมด พวก พ่อค้าโคชาจากจนลงและมีความเคียดแค้น พวกชาวต่างประเทศไม่มีเข้ามาในเมืองไทย อีกเลย ในปีนี้โคมีพ่อค้าจีนมาสามหรือสี่รายเท่านั้น สินค้าที่พาเขามานั้นก็ไม่ใครจะ มีอะไร และจะหากินซื้ออีกก็เกือบจะไม่ได พวกพ่อค้าจีนโคชายของโคชราคาถูก แต่ถึง คำนั้นก็ไม่ใครซื้อ ¹ . . .

¹ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36, (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2511),

หลักฐานอีกชิ้นหนึ่งซึ่งเขียนขึ้นในเวลาถัดมาเพียงเล็กน้อย ได้สะท้อนภาพกว้างๆ เกี่ยวกับสภาพการค้าของเมืองไทยในเวลานั้นว่า

. . . ข้าพเจ้ามีความประหลาดใจมาก ที่ได้เห็นบ้านเมืองรุ่งโรยลงไปมาก หัวพระราชอาณาจักรเมืองไทยเวลานี้ ไม่เหมือนกับเมืองไทยเมื่อครึ่ง 50 ปี ที่ล่วงมาแล้ว ซึ่งเป็นเวลาที่พวกเราเคยมาเห็นเป็นครั้งแรก ในเวลานี้ไม่เห็นเรือสินค้าจำนวนมาก หรือเห็นเรือไทยไปมาค้าขายคั่งแค้นแล้ว¹ . . .

คงจะเห็นได้ว่า เมื่อเริ่มเข้าสู่รัชกาลของพระเพทราชาขึ้น การค้าของป่าของอยุธยา ได้อยู่ในระดับที่ตกต่ำลงจากเดิมเป็นอันมาก ตลาดต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นตลาดจีน, อินเดีย และตลาดทางยุโรป อยุธยาก็ได้ลดปริมาณการค้าขายลงเกือบทั้งสิ้น มีตลาดอยู่เพียงแห่งเดียวที่เหลืออยู่ และอยุธยาก็ยังรักษาเอาไว้ได้ก็คือ การค้าของป่ากับตลาดญี่ปุ่น หลักฐานของญี่ปุ่นได้ยืนยันว่า ในระหว่างปี พ.ศ. 2231-พ.ศ. 2246 ซึ่งตรงกับรัชกาลของพระเพทราชาขึ้น อยุธยาได้ส่งเรือไปค้าขายที่เมืองท่าของญี่ปุ่นเป็นจำนวนประมาณ 30 ลำ²

การที่อยุธยา ยังคงสามารถดำเนินการค้ากับญี่ปุ่นต่อไปได้ในขณะนี้ ก็เห็นจะเป็นเพราะว่า การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น ได้วางอยู่บนเงื่อนไขของความเป็นไปได้อยู่ 2 ทางด้วยกัน กล่าวคือ ทางหนึ่งพระมหากษัตริย์อยุธยาคำเนนการโดยอาศัยการจ้างวานเรือของชาวจีน ขนสินค้าของพระองค์ไปขายยังเมืองท่าของญี่ปุ่น และอีกทางหนึ่งพระองค์ก็จัดตั้งสำเภาลงบรรทุกสินค้าของป่าออกไปขายเองโดยอาศัยชาวจีนเป็นผู้จัดการทางค้าธุรกิจต่างๆ

¹ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36, หน้า 326.

²Yoneo Ishii, "Seventeenth Century Japaneses . . . , p. 173.

เหตุฉะนั้นถึงแม้เหตุการณ์ภายในของอยุธยา จะยังคงเกิดความระส่ำระ-
 สาญว่าชอยู่เนืองๆ นับตั้งแต่พระเพทราชาทรงขึ้นครองราชย์ และได้ทรงขับไล่
 ชาวอังกฤษและชาวฝรั่งเศสออกนอกประเทศ แต่เหตุการณ์ในครั้งนี้ก็ได้ทำให้การค้า
 กับต่างประเทศของไทย ตกอยู่ในมือของชาวจีนแต่เพียงชาติเดียว เนื่องจากได้มี
 ผู้ยืนยันว่า ชาวจีนนั้นเกือบจะไม่ได้อุปถัมภ์ จากกวรรัฐประหารนองเลือดในพระ-
 ราชวัง ใน พ.ศ. 2231 เลย และชาวจีนหลายคนก็ยังมีตำแหน่งสูงๆ อยู่ในราช-
 การ แคมเพอร์ ผู้ซึ่งเดินทางมาไทยในปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ระบุว่า พระยา
 ยมราชซึ่งเป็นเสนาบดีกรมเมือง และขุนนางที่สำคัญ 1 ใน 7 ของพระมหากษัตริย์ก็
 เป็นชาวจีน ¹

นอกเหนือจากนั้นเหตุผลสำคัญอีกเหตุผลหนึ่ง ซึ่งเป็นรากฐานที่ทำให้การค้า
 ของป่าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น ยังคงดำเนินต่อไปได้ในช่วงนี้ ก็เห็นจะเป็นเพราะว่า
 อยุธยายังคงมีศักยภาพในการที่จะดึงดูดทรัพยากรประเภท หนึ่งกวาง ซึ่งมีชุกชุมอยู่
 ทางดินแดนตอนบน นับตั้งแต่เมืองกำแพงเพชร เมืองพิษณุโลก เรื่อยขึ้นไป เนื่อง
 จากบริเวณดังกล่าวนี้มิได้อุบัติภัยกระเทือน จากการปราบปรามกวาดล้างพวกกบฏ
 ซึ่งมีฐานที่มั่นอยู่ที่เมืองนครราชสีมา ความชะงักงันในการระดมสินค้าของป่าน่าจะจำ-
 กัดตัว อยู่แต่เฉพาะบริเวณหัวเมืองทางภาคอีสาน ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของผลิตผลบาง
 จำพวก อาทิ ลูกกระวาน, ลูกเฒ่า, หวาย ซึ่งมีใช้เป็นสินค้าออกสำคัญอันดับแรกใน
 ระบบการค้าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น ด้วยเหตุดังนั้น การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับ
 ญี่ปุ่น จึงยังคงดำเนินต่อไปได้อย่างช้าๆ โดยมีของป่าประเภทหนึ่งกวางเป็นสินค้าส่ง
 ออกขึ้นพื้นอยู่ในช่วงนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ. . . , หน้า 141.

สำหรับทางการค้าของป่ากับฮอลันดานั้น ถึงแม้พระเพทราชาจะทรงยินยอมลงนาม ทำสนธิสัญญาฉบับใหม่กับฮอลันดาอีกครั้งหนึ่ง พื้นที่ที่พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ ซึ่งเป็นสนธิสัญญาที่ทำให้ฮอลันดาอยู่ในฝ่ายที่เสียเปรียบ โดยเฉพาะในแง่ของการค้าของป่า เนื่องจากฮอลันดายังคงได้รับอภิสิทธิ์ในการผูกขาดการค้าหนังขาว และยังเพิ่มสัมปทานในการค้าสินค้าป่าที่สำคัญอีก 2 อย่างคือ ไม้เนื้อหอม และ พันธ์้าง¹

แต่กระนั้นก็คือ การค้าของบริษัทฮอลันดาในช่วงนี้ ก็ตกอยู่ในยุคแห่งความเสื่อม สินค้าของป่าที่มีชื่อเสียงของฮอลันดา และเป็นสินค้าประจำที่บริษัทฮอลันดาเคยกว้านซื้อคราวละเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะไม้ฝางและไม้แฉ่น ก็ไต่ลดความสำคัญลงไปในช่วงนี้ สินค้าชนิดใหม่ที่ฮอลันดาหันไปให้ความสนใจ และได้กลายเป็นสินค้าออกสำคัญที่ก้าวขึ้นมาแทนที่นับตั้งแต่บัดนี้ก็คือ ดีบุก² ซึ่งฮอลันดาสามารถจัดส่งไปจำหน่ายยังตลาดในที่ต่างๆ อย่างกว้างขวาง อาทิ ยุโรป, เบงกอล และ สุรัต โดยเฉพาะตลาดยุโรปนั้น บริษัทฮอลันดาได้จัดส่งดีบุกไปขายเป็นประจำทุกปี ไม่ต่ำกว่าปีละ 200 ตัน³

นอกจากนั้นในแง่ความหลากหลายของประเภทสินค้า ก็ปรากฏว่า ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งตรงกับรัชกาลของพระเพทราชา รายการสินค้าของป่าซึ่งฮอลันดาซื้อจากฮอลันดา เพื่อส่งไปขายต่อยังตลาดในที่ต่างๆ ไต่ลดความหลากหลายลงจากเดิมเป็นอันมาก เมื่อเปรียบเทียบกับในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึง

¹บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี. . . , เล่ม 5, หน้า 178.

²George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p. 69.

³บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี. . . , เล่ม 5, หน้า 178.

ตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งตกอยู่ในราชกาลของพระเอกาทศรถจนกระทั่งถึง รัชกาลของพระนารายณ์ สอลันคาได้ส่งของป่านานาชนิดจากอยุธยาไปขายยังตลาด ประเทศญี่ปุ่น อาทิ ไม้ฝาง, หนังกวาง, หนังกวัก, หวาย, ไม้ซุง, เนื้อไม้, ไม้กะลาหัก, ยาคำ, กำนาน, แก่นชุม, ชีตัง, สีเสียด, รง, ครั่งกิบ, ครั่งแชลแลค, งาช้าง, นอแรด, รังนก¹ ส่วนตลาดยุโรปนั้น สอลันคาได้จัดส่งสินค้าของป่า ซึ่ง ประกอบด้วย กำนาน, ไม้ฝาง, ไม้แดง และยางรัก ไปขาย

แต่ครั้งในรัชกาลของพระเพทราชา หลักฐานร่วมสมัยที่เขียนขึ้นในตอน ปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ใ้รายงานว่า สินค้าประจำที่บริษัทสอลันคาส่งขายให้แก่ ตลาดยุโรปก็คือ คีบูก ส่วนตลาดแห่งอื่นๆ อาทิ เบงกอล และ สุรัต สอลันคาได้ส่งสิน- ค้าเพียง 3 รายการไปขายคือ คีบูก, พันธ์้าง และไม้เนื้อหอม² โดยเฉพาะราย การสินค้าสองอย่างหลังนี้ เป็นสินค้าที่บริษัทสอลันคาได้รับสัมปทานผูกขาดจากพระเพ- ทราชา และสำหรับการค้าของป่ากับตลาดญี่ปุ่น สินค้าที่สอลันคาจัดส่งไปขายก็ลดลง เหลือเพียงไม่กี่รายการ ได้แก่ หนังกวัก, ครั่ง, ไม้ฝาง และไม้เนื้อหอม³

จากที่ไ้กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า สภาพความวุ่นวายที่เกิดขึ้น ภายในประเทศ นับตั้งแต่เริ่มเข้าสู่รัชกาลของพระเพทราชา ผ่นวกเข้ากับพระรา- ไชยราชของพระองค์ ซึ่งไม่มีพระประสงค์จะคิดก่อเกี่ยวของกับชาวตะวันตก ก็ไ้ส่ง ผลทำให้การค้าของป่าของอยุธยาอยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้ ตลาดการค้าหลักซึ่งอยุธยาเคยทำการค้าของป่าด้วยก็ไ้ลดจำนวนลง กล่าวคือ โดย ทางตรงนั้นทำให้อยุธยาคองสูญเสียตลาดการค้าทางซีกตะวันตก ไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง ไ้แก่ ตลาดยุโรปและอินเดีย นอกจากนั้นการที่พระเพทราชามีไ้ทรงสถาปนาความ สัมพันธ์ในระบบบรรณาการกับจีน ก็ไ้ส่งผลทำให้การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับ ตลาดประเทศจีน อยู่ในสภาพที่ทรุดโทรมลง

¹ ทุนวิจิตรมาตรา, ประวัติศาสตร์ไทย, หน้า 220.

² บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี. . . , เล่ม 5, หน้า 178.

³ เรื่องเดียวกัน.

ยิ่งไปกว่านั้นความหลากหลายของประเภทสินค้า ซึ่งอยุธยาเคยเป็นผู้นำ ในด้านการส่งออกสินค้าของป่านานาชนิด ก็ได้เริ่มปรากฏร่องรอยของการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสื่อมถอย ตลาดเพียงแห่งเดียวที่ยังคงเหลืออยู่ในเวลานี้ก็คือ ตลาดญี่ปุ่น ซึ่งเมื่อพิจารณาจากบัญชีรายการสินค้าของป่า ที่บริษัทฮอลันดาได้รับซื้อจาก อยุธยาเพื่อจัดส่งไปขายยังเมืองท่าของญี่ปุ่น ตามหลักฐานที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ก็ปรากฏว่า มีสินค้าของป่าอยู่เพียง 4 รายการคือ หนังสัตว์, ครั่ง, ไม้ฝาง และไม้หอม ซึ่งก็ทำให้พอที่จะอนุมานได้ว่า สินค้าของป่าในส่วนที่อยุธยาจัดส่งออกไปขายเอง ก็คงจะมีอยู่เพียงไม่กี่อย่างเช่นเดียวกัน และสำหรับสินค้าของป่ารายการหลักที่ยังคงขึ้น พื้นอยู่ในช่วงนี้ ก็เห็นจะได้แก่ สินค้าหนังกวางและไม้ฝาง

ข้อพิจารณาในลำดับต่อไปซึ่งส่งผลทำให้ การค้าของป่าของอยุธยาลด ความสำคัญลง ก็เห็นจะเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงความต้องการของตลาดภายนอก ที่สำคัญได้แก่ วิกฤตการณ์ขาดแคลนข้าวภายในประเทศจีน ซึ่งเกิดขึ้นอย่างกระทันหันโดยเฉพาในบริเวณมณฑลกุ้ยเจี้ยน ทำให้รัฐบาลจีนราชวงศ์ชิงต้องหันมาดำเนินนโยบายสั่งซื้อข้าวเข้าประเทศ เพื่อเลี้ยงประชากรในบริเวณที่ผลิตข้าวได้ไม่พอ ทดแทนการขนส่งข้าวจากมณฑลอื่นที่อยู่ห่างไกลออกไป ซึ่งเป็นการไม่คุ้มค่าในทางเศรษฐกิจ¹

หลักฐานจีนได้เริ่มพูดถึงการส่งข้าวจากประเทศสยาม ไปค้าขายยังมณฑลฮกเกี้ยน กวางตุ้ง และนิงโปของจีน เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2265² เนื่องจากข้าวในไทยมีราคาถูกและมีจำนวนมากมาย³ นอกจากนี้หลักฐานดังกล่าวยังได้ระบุ

¹ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit . . . , p. 88 .

² ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2394, หน้า 34.

³ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ. . . , หน้า 141.

เพิ่มเติมว่า เจ้าหน้าที่กรมพิธีการของจีนได้ประชุมตกลงกับทูตสยาม ปีหนึ่งให้ประเทศสยามส่งข้าวสารมาขายสามแสนเจี๊ยะ ข้าวสารและสินค้าอื่นๆ ที่ส่งมาเกินกว่าจำนวนที่กำหนดไว้ ทางราชการจีนจะเก็บภาษีตามระเบียบ¹ และต่อมาในปี พ.ศ. 2271 จักรพรรดิไค่ทงมีรับสั่งว่า จะยกเว้นภาษีแก่เรือสยามที่นำข้าวสาร ข้าวเปลือก มาขายตลอดไป²

ในขณะที่การค้าข้าวได้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากทุกภักขภัยที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงภายในจีน นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2270 เป็นต้นมา ข้าวได้กลายเป็นสินค้าออกสำคัญที่ไทยส่งไปจีน และทำให้จักรพรรดิโปรกปรานไทยมากขึ้น³ พร้อมกันนั้นความสำคัญของการค้าของป่าระหว่างอยุธยากับจีน ก็มีแนวโน้มค่อยๆ ลดต่ำลง สันนิษฐานเตือนซึ่งเป็นเครื่องบ่งบอกให้เห็นว่า สินค้าของป่าซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นสินค้าที่มีความหมาย และเป็นที่ต้องการอุปโภคบริโภคของจีน คัดต่อกันมาเป็นเวลานานนับศตวรรษ ได้เริ่มกลายเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นในสายตาของจีนอีกต่อไป โดยเฉพาะในยามที่สถานการณ์ภายในประเทศกำลังเผชิญกับความทุกข์ยากอย่างรุนแรง จักรพรรดิหฺงเจี๊ (พ.ศ. 2266 - พ.ศ. 2278) ถึงกับทรงมีรับสั่งว่า ฤดูหนาว และ ฤดูร้อน ซึ่งเป็นสินค้าของป่าอย่างดี มีราคาแพง ซึ่งอยุธยาเคยส่งมาถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการนั้น เป็นของไม่จำเป็นต่อไปและไม่ต้องส่งมาถวาย⁴

¹ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย - จีน พ.ศ. 1825-2394,

หน้า 35.

²เรื่องเดียวกัน.

³สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ. . . , หน้า 141.

⁴ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2394, หน้า 35.

ปรากฏว่ามีหลักฐานและงานวิจัยเป็นจำนวนมาก ที่ได้รายงานถึงธุรกิจการค้าระหว่างอยุธยากับจีนมาแล้วซ้ำอีก ในขณะเดียวกันกับที่ความสำคัญของการค้าของป่าไค้หรือทศพลงอย่างรวดเร็ว นั้นเมื่อเริ่มเข้าสู่รัชกาลของพระเจ้าอู่หวิบรมโกศ (พ.ศ. 2275 - พ.ศ. 2301) ซึ่งเป็นยุคที่การค้ากับต่างประเทศของอยุธยา ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาอีกวาระหนึ่ง โดยเฉพาะในส่วนที่ว่าด้วยการค้ากับจีน

ทั้งปรากฏหลักฐานว่า พระเจ้าบรมโกศได้ทรงส่งคณะทูตนำเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีน ต่อเนื่องกันอย่างสม่ำเสมอเป็นจำนวนถึง 10 ครั้ง ในรัชกาลของพระองค์¹ แต่ทว่าความสัมพันธ์ทางการค้าซึ่งได้รับการสถาปนาขึ้นใหม่ในครั้งนี้ ก็ได้เล็งไปที่กิจกรรมการค้าข้าวเป็นหลัก ในปี พ.ศ. 2286 จักรพรรดิจีนทรงมีพระบรมราชโองการว่า

“... ท่อค้าสยามบรรทุกข้าวสารมาขายที่เมืองฮกเกี้ยน กวางตุ้ง และที่อื่นๆ ถ้า (ข้าวสารที่นำมา) เกินกว่าหมื่นเจี๊ยะขึ้นไป ให้ลดภาษีลงหาในสิบ ถ้าหาพันเจี๊ยะขึ้นไปให้ลดลงสามในสิบ ข้าวสารนั้นให้ขายทั่วไปตามราคาถูกโดยยุติธรรม ถ้าราษฎรมีข้าวสาร (อยู่) มากแล้ว ให้ทางราชการซื้อไว้เพื่อสำรองเพิ่มเติมในฉางข้าวสารราคาถูกประจำท้องดิน² . . .

ต่อมาในปี พ.ศ. 2294 จักรพรรดิจีนทรงมีรับสั่งอีกว่า ให้ข้าหลวงใหญ่มณฑลฮกเกี้ยนและเจ้าน้ำที่อื่นๆ ร่างระเบียบเกี่ยวกับการขนส่งข้าวสารจากประเทศสยาม และพร้อมกันนั้นทางฝ่ายราชการได้กราบบังคมทูลว่า ควรมีการส่งเสริมให้พ่อค้าจีนเดินทางไปซื้อข้าวจากประเทศสยาม ถ้าผู้ใดสามารถซื้อได้เกินกว่าสองพันเจี๊ยะขึ้นไป ทางราชการจะพิจารณาให้หมวกยศเป็นรางวัล³

¹ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2394, หน้า 36-39.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

จะเห็นได้ว่า ความสนใจที่เด่นชัดที่สุดของรัฐบาลจีนในช่วงนี้ ใ้คเน้นไปที่ความต้องการสินค้าข้าว เพื่อนำมาบรรเทาความอดอยากของพลเมืองภายในประเทศ ถึงแม้ว่าอยุธยาจะสถาปนาความสัมพันธ์กับจีนขึ้นอย่างมั่นคง ในรัชกาลของพระเจ้าอู่หวัมมโกศ ซึ่งส่งผลทำให้การค้ากลับคลี่คลายขยายตัวขึ้นมาอีกระลอกหนึ่ง แต่ก็ เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการค้าข้าวเป็นประการสำคัญ

อย่างไรก็ดี ร่องรอยเกี่ยวกับการค้าของป่าก็ยังพอปรากฏให้เห็นอยู่บ้างในช่วงนี้ แต่ก็ เป็นภาพที่เลือนลาง ไม่ชัดเจนเท่ากับที่ครั้งหนึ่งสินค้าของป่า ได้เคยดำรงความสำคัญในฐานะที่เป็นสินค้าออกหลัก ซึ่งอยุธยาเคยส่งขายให้แก่ตลาดประเทศจีนเป็นจำนวนมากมายมหาศาล ทั้งในเชิงประเภทและปริมาณ แต่เนื่องจากภัยพิบัติทางธรรมชาติซึ่งเกิดขึ้นอย่างรุนแรง และต่อเนื่องกันเป็นเวลายาวนานภายในจีน ได้เป็นมูลเหตุที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนนโยบายบางประการของผู้ปกครองจีน ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหันมาส่งซื้อข้าวเป็นสินค้าหลักเข้าประเทศ และพร้อมกันนั้นความต้องการสินค้าของป่า ซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏในรูปของสินค้าฟุ่มเฟือย หากไม่นับ "ไม้ฝาง" ซึ่งจีนนำไปใช้ในอุตสาหกรรมทำสีย้อมผ้า ก็จะสังเกตเห็นได้ว่า สินค้าของป่าส่วนใหญ่ อาทิ นอแรด, รังนก, งาช้าง, ปีกนกกระเต็น, ขนนกยูง, ไม้กฤษณา, ถ้ำยาน และ แก่นกรักสี เหล่านี้ล้วนแต่เป็นสินค้าฟุ่มเฟือย ซึ่งรับใช้เพียงความต้องการของราชสำนัก เหตุฉะนั้น ในยามที่สถานการณ์ภายในประเทศ กำลังเผชิญกับภัยพิบัติเนื่องจากการขาดแคลนอาหารอย่างรุนแรง ผู้นำจีนจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคัดสรรการค้าสินค้าฟุ่มเฟือยบางอย่างออกไป และหันมาชวนขยายส่งซื้อข้าวเป็นสินค้าเข้าประเทศอันคับแค้นทดแทน

สถานการณ์ของการค้าของป่าโดยเฉพาะระหว่างอยุธยากับจีน ในตอนเริ่มต้นพุทธศตวรรษที่ 23 นี้ ใ้คลดความสำคัญลงกลายเป็นสินค้าที่พ่วงท้ายไปพร้อมกับเรือบรรทุกข้าว เนื่องจากในบางครั้งบางคราวการส่งข้าวไปขายยังตลาดประเทศจีน ก็ เป็นธุรกิจที่ไม่ทำกำไรเท่าที่ควร ด้วยเหตุนี้พวกพ่อค้าจึงมักนิยมบรรทุกสินค้าอย่างอื่น ๆ ยกตัวอย่างเช่น ไม้ฝาง ไปพร้อมกันในเที่ยวการเดินทาง เนื่องจากไม้ฝางเป็น

สินค้าที่ติดตลาด และเป็นที่ต้องการของจีนอยู่แล้ว¹ ไม่ว่าสถานการณ์ภายในจีนจะเป็นเช่นไร แต่สินค้าของป่าประเภทนี้ก็ยังคงเป็นที่ต้องการใช้ โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมการทำสีย้อมผ้า และนอกจากนั้นไม้ฝางก็ยังมีคุณสมบัติในการใช้ทำยารักษาโรค

นอกจากไม้ฝางแล้วก็ยังมีสินค้าของป่าอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งไคแก่ ของป่าจำพวกไม้ ไคกลายเป็นสินค้าอันเป็นที่ต้องการอย่างขึ้นหน้าขึ้นตาของจีน ในปี พ.ศ. 2290 เงิน ไค-ฉาว ขุนนางจีนคนหนึ่งได้ทูลเกล้าถวายรายงานแด่ราชสำนักว่า จักรพรรดิควรพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้ชาวจีนออกไปค้าเรือในไทยมากขึ้น² ด้วยเหตุดังกล่าวนี้บรรดาพ่อค้าจีน จึงพากันเดินทางเข้ามาเพื่อค้าเรือยังอยุธยา และนำเรือบรรทุกข้าวกลับไปจีน ผู้ปกครองมณฑลพุกเกี้ยนถึงกับตกใจเตือนว่า ถ้าพ่อค้าจีนเดินทางมาค้าเรือยังอยุธยา และไม่นำเรือบรรทุกข้าวกลับไปจีน จะได้รับโทษด้วยการเสียภาษีอย่างหนัก³

ในด้านการค้าของป่ากับตลาดญี่ปุ่นนั้น ปรากฏว่า เมื่อเริ่มเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 23 อยุธยายังคงทำการค้ากับญี่ปุ่นอยู่ประปราย ในรัชกาลของพระเจ้าสุรเพชญ์ที่ 8 (พระเจ้าเสือ พ.ศ. 2246 - พ.ศ. 2251) การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น ไคหอคระหะท่าออกไปมากยิ่งขึ้น หลักฐานของญี่ปุ่นได้ระบุว่า อยุธยาส่งเรือไปค้าขายยังเมืองท่าของญี่ปุ่นเป็นจำนวนเพียง 4 ลำ ภายในรอบระยะเวลา 6 ปี⁴

¹Sarasin Viraphol, Tribute and Profit . . . , p. 89.

²สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ. . . , หน้า 143.

³Sarasin Viraphol, Tribute and Profit . . . , p. 96.

⁴Yoneo Ishii, "Seventeenth Century Japanese . . . ," p. 174.

แต่อย่างไรก็ดี หลักฐานที่มีอยู่เป็นจำนวนน้อยในสมัยปลายอยุธยา ก็มีได้ ระบุถึงรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องของการค้า ไม่ว่าจะเป็นในแง่ประเภท ปริมาณ หรือบัญชีรายการสินค้าที่อยุธยาส่งไปขายยังตลาดประเทศญี่ปุ่น แต่อาศัยข้อสันนิษฐาน จากเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2258 ซึ่งรัฐบาลญี่ปุ่นได้ประกาศคำสั่งใหม่อีกครั้งหนึ่ง เพื่อเพิ่มความเข้มงวดกวดขันเกี่ยวกับเรื่องของการค้า¹ ซึ่งน่าจะเป็นเรื่องที่ส่งผล ทำให้การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น ต้องถูกจำกัดตัวและมีขนาดเล็กลงไปกว่าเดิมอีก

หนังสือทูโกอิจิรานของญี่ปุ่น ได้รายงานไว้ว่า ส่วเกาหลีได้เดินทางไปค้าขายที่เมืองท่าของญี่ปุ่นเป็นครั้งสุดท้าย ในปี พ.ศ. 2288 ซึ่งตรงกับรัชกาลของพระเจ้าบรมโกศ² และหลังจากนั้นก็ไม่มีรายงานไว้ว่า อยุธยาได้ทำการค้าของป่ากับญี่ปุ่นอีกเลย จนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาได้เสียแก่พม่าในปี พ.ศ. 2310

การค้าหลักอีกทางหนึ่งซึ่งอยุธยาเคยผูกพันกับฮอลันดา ในเงื่อนไขของการที่อยุธยาเป็นผู้ป้อนสินค้าของป่าให้แก่บริษัทฮอลันดา และฮอลันดาเป็นคนกลางในการจัดส่งสินค้าดังกล่าว ไปขายยังตลาดประเทศญี่ปุ่นอีกทอดหนึ่ง ถึงแม้ในรัชกาลของพระเพทราชา พระองค์จะทรงพระราชทานสิทธิการผูกขาดหนึ่งกว้าง และรวมทั้งสัมปทานในการค้าสินค้าป่าที่สำคัญ 2 อย่างคือ ไม้เนื้อหอม และ หินช้าง ให้แก่บริษัทฮอลันดา แต่ผลประโยชน์เกี่ยวกับการค้าของฮอลันดาในช่วงนี้ก็ทรุดโทรมลง

ในรัชกาลของพระเจ้าบรมโกศ ได้มีการเจรจาทำความตกลงกับฮอลันดาอีกครั้งหนึ่ง ในปี พ.ศ. 2283 เพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างทั้งสองฝ่าย โดย

¹ Yoneo Ishii, "Seventeenth Century Japanese . . . ," p. 164.

² สมจัย อนุมานราชธน, การทูตไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 169.

เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการทำให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น แต่ก็ไม่ปรากฏว่าทางฝ่ายฮอลันดา มีความยินดีที่จะฟื้นฟูสัมพันธไมตรีกับทางฝ่ายไทย ให้ดีขึ้นตลอดรัชกาลนี้¹ และการค้ายังอยู่ในระดับที่ทรุดต่ำลงไปกว่าเดิมอีก เมื่อเกิดเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2303 เนื่องจากคนไทยกับฮอลันดาได้เกิดการทะเลาะวิวาทกันขึ้น และผลจากเหตุการณ์ในครั้งนี้ได้ส่งผลทำให้ บริษัทฮอลันดาถูกตัดสิทธิพิเศษที่เคยได้รับหลายประการ² ซึ่งเป็นไปได้ว่า สิทธิที่ถูกจำกัดลงนั้นย่อมหมายถึง สิทธิพิเศษเกี่ยวกับการผูกขาดการค้าของป่าที่บริษัทฮอลันดาเคยได้รับ ด้วยเหตุฉะนั้น การค้าของฮอลันดาจึงค่อยๆ ร่วงโรยลงเป็นลำดับ และในที่สุดก็ได้ถอนตัวออกไปจากกรุงศรีอยุธยา เมื่อเกิดเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2310

สำหรับทางด้านการค้าของป่ากับตลาดทางปากสมุทรซีกตะวันตก ซึ่งหมายถึง อินเดีย เป็นสำคัญนั้น มีหลักฐานบางชิ้นที่แสดงให้เห็นว่า หลังจากสิ้นรัชกาลของพระเพทราชาแล้ว อยุธยาได้หันกลับไปทำการค้ากับเมืองท่าที่ตั้งอยู่ในมหาสมุทรอินเดียได้ดังเดิม ทั้งนี้เห็นจะเป็นเพราะว่า ในตอนปลายรัชกาลของพระเพทราชานั้น พระองค์ได้ทรงแสดงท่าทีหันกลับไปเป็นมิตรกับพวกอังกฤษ และยินดีที่จะให้ชาวอังกฤษกลับเข้ามาประกอบกิจการค้าขายได้เหมือนแต่ก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกอังกฤษจะได้รับสิทธิประโยชน์ และการสนับสนุนอย่างที่เคยเป็นมา³

ท่าที่ดังกล่าวนี้น่าจะส่งผลทำให้ทางฝ่ายอังกฤษ วางมือจากการก่อกวนเรือหลวงของอยุธยา ในน่านน้ำบริเวณมหาสมุทรอินเดีย หลักฐานในพงศาวดารของ

¹ สมจิต อนุมานราชธน, การทูตไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 29.

² เรื่องเดียวกัน.

³ บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรี. . . , เล่ม 5, หน้า 119.

ไทยไคร้ระบุว่า ต่อมาในรัชกาลของพระเจ้าท้ายสระ ได้มีการต่อเรือกำปั่นใหญ่ขึ้นในปี พ.ศ. 2264 เพื่อบรรทุกช้างไปขายที่อินเดียเป็นจำนวน 40 เชือก¹ แต่หลักฐานที่มีอยู่ไม่มากนักในสมัยปลายอยุธยา ก็ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องการค้าของป่าระหว่างอยุธยากับอินเดียไว้แค่เพียงเท่านี้ ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะระบุภาพความเป็นไปของการค้าของป่า ที่หันหน้าสู่มหาสมุทรอินเดีย โดยเฉพาะในช่วงประมาณ 3-4 ทศวรรษสุดท้าย ก่อนหน้าการเสียกรุงศรีอยุธยาลงไปได้อย่างแน่ชัด

อาจกล่าวได้แต่เพียงว่า กิจกรรมการค้าของป่าระหว่างอยุธยากับอินเดียในช่วงปลาย คงจะดำเนินต่อไปอย่างช้าๆ แต่ก็ไม่ได้คลั่งไคล้เท่ากับที่ครั้งหนึ่งอยุธยาเคยทำการค้าของป่าเป็นจำนวนมากกับตลาดอินเดีย โดยเฉพาะการค้าสินค้าสัตว์ป่าประเภทช้าง ซึ่งสูงถึงประมาณปีละ 300-400 เชือก ตามรายงานที่อาลักษณ์คณะราชทูตเปอร์เซียได้บันทึกไว้ ในช่วงที่เดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลของพระนารายณ์ ซึ่งนับเป็นยุคสมัยที่กิจกรรมการค้าของป่าของอยุธยา ได้คลี่คลายขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นในเชิงประเภท ปริมาณ หรือ ตลาดของการค้า และภายหลังจากนั้นก็มิเคยปรากฏภาพดังกล่าวในหลักฐานใดๆ อีกเลย จนกระทั่งประวัติศาสตร์ของอยุธยาได้ปิดฉากลง เนื่องด้วยเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2310

เมื่อประมวลความทั้งหมดเข้าด้วยกัน ทำให้กล่าวโดยสรุปได้ว่า ภาพการเปลี่ยนแปลงของการค้าของป่าในช่วงปลายสมัยอยุธยา เมื่อเริ่มเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 23 ได้ปรากฏแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ทรุดโทรมลง มูลเหตุสำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันระหว่างปัจจัยภายในกับปัจจัยภายนอก

¹ "พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ" ประชุมพงศาวดาร เล่ม 39 (กรุงเทพ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2512), หน้า 243.

นอก โดยเริ่มตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำ และนโยบายเกี่ยวกับการเมืองภายในของอยุธยา ซึ่งเปิดฉากด้วยการประกาศคัดค้านการติดต่อกับชาวตะวันตก ซึ่งได้ส่งผลทำให้การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับตลาดทางซีกตะวันตก โดยเฉพาะตลาดยุโรป ต้องได้รับความกระทบกระเทือน และตกอยู่ในภาวะชะงักงัน

สำหรับมูลเหตุที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงความต้องการของตลาดภายนอกที่สำคัญก็ได้แก่ การที่รัฐบาลจีนหันมาดำเนินนโยบายสั่งซื้อข้าวเป็นสินค้าหลักเข้าประเทศ เนื่องจากการเกิดอุทกภัยขึ้นอย่างรุนแรงภายในประเทศจีน และให้เป็นเหตุทำให้การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับจีนต้องคลายความสำคัญลง และนอกจากนั้นการประกาศนโยบายปิดประเทศอย่างเข้มงวดอีกครั้งหนึ่งของรัฐบาลญี่ปุ่น ในปี พ.ศ. 2258 ก็ได้ส่งผลทำให้การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น ต้องอยู่ในระดับที่ตกต่ำลงกว่าเดิมเป็นอันมาก อีกทั้งยังลดสินค้าที่เคยเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ เกี่ยวกับการค้าของป่าที่ตลาดอยุธยาอย่างมากมาย ก็ได้หันเหความสนใจไปที่การค้าแขนงอื่น โดยเฉพาะการค้าที่ผูกกับหัวเมืองทางภาคใต้ ด้วยมูลเหตุต่างๆ ดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เมื่อประกอบเข้าด้วยกันจึงส่งผลทำให้ การค้าของป่าของอยุธยาได้คลายความสำคัญลง โดยเฉพาะในช่วงประมาณศตวรรษสุดท้าย ก่อนหน้าการเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310

และสมควรจะกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่า ข้อสังเกตประการสำคัญที่ได้จากการศึกษาเท่าที่ผ่านมาทั้งหมด ทำให้พบว่า เมื่อเริ่มก้าวเข้าสู่ยุคพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งตกอยู่ในราวช่วงปลายสมัยอยุธยา ในขณะที่การค้าของป่าได้เริ่มคลายความสำคัญลง และพร้อมกันนั้นการค้าข้าวก็ได้ขยายตัวขึ้นมาแทนที่ พัฒนาการของการค้าต่างประเทศของอยุธยา ซึ่งผันผวนไปในช่วงนี้เป็นเรื่องของ การเปลี่ยนแปลง ในแง่ของสาระสำคัญเกี่ยวกับการค้า กล่าวคือ จากการค้าสินค้าพุ่มเฟือยที่กินระหว่างบรรพบุรุษน้อยเจ้า-พวกของป่าราคาแพง อาทิ งาช้าง, ริงนก, นอแรด, ไม้หอม, แก่นกรักขี้ และ ปีกนกกระเต็น ซึ่งอยุธยาเคยทำการค้าเป็นจำนวนมากกับตลาดประเทศจีน และสินค้าประเภทหนังสัตว์ ซึ่งต้องหมดไปจากความนิยมของตลาด เมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นประกาศ

นโยบายปิดประเทศอย่างเด็ดขาดอีกครั้งหนึ่ง ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 22 พัฒนาการอย่างใหม่ของการค้าได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ การค้าสินค้าราคาถูกแต่กินระยะวางบรร-
สูง ซึ่งส่วนหนึ่งได้แก่ สินค้าทางการเกษตรจำพวก ข้าว พริกไทย และแร่ธาตุ กับอีก
พวกหนึ่งซึ่งได้แก่ สินค้าของป่าจำพวกเนื้อไม้ต่างๆ เช่น ไม้ฝาง, ไม้สัก และไม้ซุง

แต่เนื่องด้วยงานวิจัยเรื่องนี้ได้วางขอบเขตการศึกษา ในแง่ที่มุ่งทำความเข้าใจ
เข้าใจแต่เฉพาะเรื่องของการค้าของป่าเป็นสาระหลัก ในขณะที่เกี่ยวข้องกับที่อยุธยา
ยังมีการค้าในแขนงอื่นๆ เป็นต้นว่า การค้าสินค้าทางการเกษตร ซึ่งปรากฏความ
สำคัญโดดเด่นขึ้นมาในสมัยอยุธยาตอนปลาย จึงเป็นเหตุทำให้งานวิจัยเรื่องนี้ไม่อาจ
สืบค้นหาหลักฐาน และทำการศึกษาวิเคราะห์ให้กว้างไกลออกไป ถึงกรณีของการค้า
สินค้าประเภทอื่น โดยเฉพาะในประเด็นของการค้าข้าว ว่าได้ทำรายได้ให้แก่รัฐบาล
อยุธยาไม่น้อยเพียงไร เมื่อเปรียบเทียบกับผลกำไรที่เคยได้รับจากการค้าของป่า
แต่บทสรุปบทหนึ่งที่ได้จากการศึกษาเท่าที่ผ่านมาก็คือ ถึงแม้ว่าการค้าของป่าจะคลาย
ความสำคัญลงในสมัยปลายอยุธยา แต่อย่างน้อยที่สุดอยุธยาก็ยังคงสามารถธำรงรักษา
สถานภาพของการเป็นเมืองท่าค้าขายทางทะเลอย่างสืบเนื่องเรื่อยมา ตลอดระยะเว-
ลาที่มีอายุยืนยาวมาถึง 417 ปี โดยมีการเปลี่ยนแปลงในเชิงประเภทของสินค้าที่ส่งออก
จากการค้าสินค้าของป่า มาเป็นการค้าสินค้าทางการเกษตรจำพวกข้าว

งานวิจัยเรื่องนี้จึงเท่ากับเป็นเพียงจุดเริ่มต้นอีกจุดหนึ่งที่จะนำไปสู่ การทำ
ความเข้าใจการคลี่คลายพัฒนาการของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอยุธยา ซึ่งเป็นเรื่องที่
สามารถจะทำความเข้าใจได้หลายทาง และงานชิ้นนี้ก็มิได้เปิดประเด็นที่น่าสนใจบาง
ประเด็นเกี่ยวกับในเรื่องของการค้า เป็นต้นว่า ในแง่ของการค้าสินค้าทางการเกษตร
เพื่อรอกอয়ুสนใจที่จะก้าวเข้ามาศึกษาค้นคว้า และแสวงหาคำตอบในโอกาสต่อไป